

DOKUMENT O ZMENE NACISTICKEJ PROPAGANDY VOČI VÝCHODOEURÓPSKYM NÁRODOM PO BITKE PRI STALINGRADE

LADISLAV SUŠKO

SUŠKO, L.: Document about the Nazi Propaganda Change towards the East European Nations after the Stalingrad Battle. *Vojenská história*, 1, 1, 1997, pp 101—106, Bratislava.

First published document, translated from the Bundesarchive in Koblenz, is dated 15/02/ 1943. It represents directions of J. Goebbels — the chief for Reich propaganda of NSDAP to overturn the leadership of propaganda against East European nations. These new directions positively represent the Stalingrad defeat, stressed the anti-bolshevism as the basic target, but also more realistically supervise the certain opportunities to use the collaborant forces, on the German benefit.

Military history. Europe. Nazi propaganda to East European nations after the Stalingrad battle.

Otázkam propagandy nacistov počas druhej svetovej vojny, jej témam, ťažiskám, ale aj jej vedúcim osobnostiam na čele s Jozefom Goebbelom sa historický výskum v posledných rokoch venuje intenzívnejšie.¹⁾ V deväťdesiatych rokoch sa môže už oprieť o prvoradý prameň: edície zachovaných Goebbelsových denníkov, resp. ich fragmentov, dokonca v dvoch konkurenčných projektoch, vydania E. Fröhlichovej a R. G. Reutha.²⁾ Veľkú čiastku problémov propagandy vo vojne nastolili aj konkurenčné syntézy oboch nemeckých štátov: *Deutschland in zweiten Weltkrieg*, Bd 1-6, Berlin-Ost 1974-1988 a *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Bd 1-7 (plánovaných 10 zv.), Stuttgart 1979. Samozrejme, bohatá je aj monografická a článková literatúra.

V prípade nášho dokumentu sa žiada uviesť určité súvislosti a vzťahy, bez ktorých by nebolo zaradenie dokumentu zrejmé. Treba sa vrátiť až do obdobia plánovania a neúspechu bleskovej vojny proti Sovietskemu zväzu. Jej krach vyvolal vo vládnucich kruhoch isté, postupne čoraz zrejmejšie rozdvorenie náhľadov na ďalší postup vo vojne. Išlo najmä o spor, či pokračovať v bezohľadnom teroristickom kurze proti východoeurópskym národom alebo uplatniť psychologicky jemnejšie metódy na podchytenie existujúcich protistalinských prúdov medzi národmi Sovietskeho zväzu s príslubom ústupkov istým národným emancipačným opatreniam (kolaboračné vlády, samospráva, národné armády a exekutívy, miernejší hospodársky tlak). Prvý variant zastávali „starí bojovníci“, typickí nacistickí funkcionári a najvyšší reprezentanti: Adolf Hitler, vedúci aparátu NSDAP Martin Bormann, ríšsky komisár Ukrajiny Erich Koch, Heinrich Himmler a jeho politická zložka — SS, H. Göring a iní. Svoj postoj klasicky vyjadril A. Hitler v hlavnom stane vo Vinnici 17.—18. júla 1941: „Slovan je vrodenuou otrockou masou, ktorá kričí po pánovi; otázkou je len to, kto je pánom... Ruský priestor je našou Indiou a ako Angličania ju ovládajú hrstkou ľudí, tak aj my budeme panovať v tomto našom koloniálnom priestore. Bolo by chybou domorodcov vychovávať... My nemáme vôbec záujem o existenciu východobaltských štátov a o slobodnú Ukrajinu... Ja nie som ani za univerzitu v Kyjeve. Najlepšie bude, keď

¹REUTH, R. G.: Goebbels, 2. Aufl. München—Zürich 1992.

²FRÖHLICH, E. (Ed.): Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente München—New York 1987 a n.; REUTH, R. G. (Ed.): Joseph Goebbels. Tagebücher, Bd 1—5, München—Zürich: Piper 1992, 2304 s.

ich ani nenaučíme čítať. Oni nás vôbec nemajú radi, keď ich trápime so školami; bolo by už nesprávne, keby sme ich (Ukrajincov – pozn. L. S.) postavili do lokomotívy... Ukrajincom budeme dodávať šatky na hlavy, sklené retiazky ako šperk a vôbec všetko, čo sa inak koloniálnym národom páči.“³⁾

Druhý variant ovládnutia ruského priestoru zastávala dosť nesúrodá frakcia reprezentantov Nemeckej ríše napr. z veliteľských a odborných štábov OKW a Najvyššieho veliteľstva pozemných síl (pôsobili v nich často budúci opozičníci, ako napr. gen. Eduard Wagner, gen. Arnold Gehlen, gen. Henning von Tresckow, plk. Claus von Stauffenberg), niektorých ríšskych ministerstiev a ríšskych správ na okupovanom území, jednotlivci z ríšskych úradov i z veliteľských kádrov a pod. Táto koncepcia zastávala tendenciu získať všetko sovietske obyvateľstvo pre účasť na boji proti Stalinovi, ráтали s budúcim ruským národným štátom a pre neruské národy nechávala možnosť nezávislosti.⁴⁾ Otázka rozdelenia sovietskeho štátu na národné časti zostávala pritom otvorená, pretože sa nedalo dospieť k jednotnému názoru.

V období stalingradskej bitky (jeseň 1942—január 1943) sa táto druhá frakcia nemeckých vládnych kruhov vplyvom krízy fašistického bloku a krízy vo vojnovom úsilí aktivizovala, pričom rady kritikov sa citelne rozrástli. Kritizovali sa prakticky všetky aspekty kolonialisticko-teroristickej politiky na Východe — často však z čisto pragmatickej potreby podchytiť miestne materiálne i ľudské zdroje ako náhradu za nemecké straty. Kritika predbežne vyvrcholila v memorande A. Gehlena (vedúci odd. Fremde Heere Ost) z 25. 11. 1942 s požiadavkou zmeny nemeckej taktiky na Východe⁵⁾, a najmä na konferencii zástupcov najvyššieho veliteľstva pozemného vojska s ministrom pre východné územia, Alfredom Rosenbergom 18. 12. 1942 s postulátom na zmenu celého postupu.⁶⁾ Túto poradu podnietil gen. Eduard Wagner, najvyšší ubytovateľ pozemného vojska. Jej atmosféru charakterizoval slogan: „Rusko môžu poraziť len Rusi sami“, vyjadrujúci jasný zámer na hromadné využitie ruských, ale aj iných nacionalistických hnutí (vlasovovci, ukrajinská OUN, lotyšské, kaukazské a turkotatárske skupiny) v rámci Wehrmachtu a vojsk SS. V protokole sa jednak odmietali staré, kolonialistické praktiky, teror a násilie, jednak postulovali ústupky obyvateľstvu okupovaných území pod heslom istej samosprávy. Ešte ďalej rozvíjalo tieto idey memorandum pplk. J. Schmidta von Altenstadta z 3. 1. 1943 (budúceho opozičníka). Dostalo sa k J. Goebbelsovi, ktorý ho starostlivo zaznamenal.⁷⁾ Pre rozsah stalingradskej krízy bol takýto vývoj — trend k radikalizovaniu alternatívnych koncepcií — typický. Goebbels správne vystihol hlavnú požiadavku von Altenstadta, funkcionára oddelenia vojnovej správy pri generálnom štábe – úrade najvyššieho ubytovateľa: „vyhlásenie fűhrera, ktoré zabezpečí všetkým Rusom, čo sa zapoja do boja proti bolševizmu, rovnoprávne postavenie ako európskym ľuďom podľa princípu výkonnosti. Vyhlásenie politických úmyslov vzhľadom na ostatné Rusko (Restrußland). Záleží najmä na Veľkorusoch! Početní Veľkorusi sú pripravení zomrieť, bojujú za nové Rusko proti Stalinovi. Zvestovanie novej politickej doktríny, ktorá by ideovo prekonala bolševizmus na základni samosprávy pod nemeckým vedením.“

³MICHALKA, W.: Das Dritte Reich, Bd. 2 (1939—1945), München: DTV 1985, dok. 93. Hitlerovo vyjadrenie v hlavnom stane 17.—18. 9. 1941, s. 185—187.

⁴DALLIN, A.: Deutsche Herrschaft in Russland 1941—1945. Eine Studie über Besatzungspolitik. Düsseldorf: Droste 1958, s. 68-70.

⁵Tamže, s. 559—560.

⁶Tamže, s. 163—164 a 560—563.

⁷REUTH, R. G.: Joseph Goebbels. Tagebücher. Bd. 5, s. 1867—1868. Zápis z 10. 1. 1943 (reprodukuje memorandum z 3. 1. 1943), tamže.

Záverom Goebbels zaznamenal celý súbor kritických pripomienok voči teroristickej politike na Východe, ktoré smerovali k uľahčeniu pozície nemeckej armády v nastávajúcej katastrofe po Stalingrade.

Goebbels memorandum kritizoval s tradičnou averziou nacistov voči Slovanom: „(Memorandum) chybuje na nesprávnom hodnotení slovanského charakteru, ktorý sa veľmi prikláňa k tomu nezaúčtovať vydobyté politické úspechy ako plus, ale naopak, ako východiskové pozície pre ďalšie požiadavky, ktoré sa ešte zintenzívňujú z prípadu na prípad.“ A Goebbels ani neveril, že by Hitler dal súhlas na podobné memorandum. Z toho vidíme, že J. Goebbels nepatril do druhej frakcie nemeckých politických kruhov a zachovával si zretelný odstup, pretože „zo skúseností je zrejmé, že národy v okupovaných oblastiach požadujú, keď sa im podá malý prst, celú ruku a v nijakom prípade nie sú spokojné s malým prstom. To je politická skúsenosť, ktorá sa stále zno-va opakuje a ktorá sa vyjavila aj v politike voči Francúzsku.“⁸⁾ Goebbelsova enormná aktivita počas stalingradskej krízy (jeho môžeme pokladať za vôbec vedúcu strategicko-politickú hlavu tretej ríše v období januára 1943) sa sústreďovala iným smerom — na iniciovanie totálnej vojny, radikálne až brutálne podchytenie všetkých vnútorných zdrojov Nemecka. V tomto smere bol bezpochyby najagilnejším motorom a organizátorom.

Pre nás je však Goebbels dôležitý ako praktik a teoretik vedecky a metodicky vedenej propagandy. Goebbels bol bezpochyby erudovaným znalcom propagandy a vystihol hneď od začiatku plánu „Barbarossa“ tendenciu k prehnanej propagande vedenia OKW („vojna proti Rusku bude prechádzkou“), ba aj nereálnosť Hitlerových predstáv v tomto prípade.⁹⁾ Nedokázal sa však so svojím „realizmom“ presadiť. O to dôležitejšie je jeho prispôsobenie sa tendenciám kritických kruhov počas stalingradskej krízy. Už 22. 1. 1943 si namýšľal, že získal Hitlerov „súhlas na otvorenejšiu, viac pravdivilovnejšiu politiku v oblasti spravodajstva. Podarí sa mi získať ho celkom na svoju stranu v tomto bode,“¹⁰⁾ poznamenal si do denníka. Goebbelsa prinútili k obratu zrejme aj množiace sa kritiky postupu na Východe zo strany „starých bojovníkov“ (napr. E. Hofwebera), jeho úzke kontakty s generálnym štábom, ministerstvami a inými úradmi. Z toho všetkého nadobudol predstavu o naliehavosti prispôbiť doterajšiu politiku a propagandu navonok zmeneným podmienkam. Za ústredný problém pritom pokladal proklamáciu k východoeurópskym národom, ktorú by podpísal sám Hitler a ktorá mala získať na spoluprácu časť ich príslušníkov. Hitler ho však jednoznačne odmietol.¹¹⁾ Jemu stačila antibolševická tendencia propagandy proti týmto národom.

V tejto situácii sa Goebbels obmedzil na svoje vlastné propagandistické metier a ako vedúci propagandy v rámci NSDAP vydal vo februári 1943 smernice na obrat vo vedení propagandy proti východoeurópskym národom. Tieto nové smernice zohľadňovali stalingradskú porážku, naďalej akcentovali antibolševizmus ako základný cieľ, ale zároveň aj realistickejšie prihliadali na isté možnosti ako využívať kolaborantské sily v prospech Nemecka.

⁸⁾Tamže, s. 1864. Zápis zo 7. 1. 1943, vzťahujúci sa na 6. 1. 1943.

⁹⁾Tamže, Bd. 4, s. 1614. Záznam z 30. 6. 1941; s. 1622—1629. Zápis z 9. 7. 1941.

¹⁰⁾Tamže, Bd. 5, s. 1876—1884, tu s. 1881. Záznam z 23. 1. 1943.

¹¹⁾Tamže, Bd. 5, s. 1909. Zápis z 9. 3. 1943.

ODPIS

Sign: BA Koblenz, NS-19, Bd. 279
registratúra Osob. štábu Himmlera č. 171/23
Berlin W8, 15. 2. 1943
Wilhelmplatz 8 – 9
Tajné

Vedúci pre ríšsku propagandu
NSDAP (=Goebbels)

Všetkým ríšskym vedúcim, župným vedúcim a župným vedúcim pre propagandu
(Správanie)

Vec: Postoj k európskym národom.

Vodca poukázal v svojej proklamácii k 30. januáru 1943 jednoznačným spôsobom na význam *národnosocialistického boja* (podč. v orig.) v minulosti, prítomnosti i v budúcnosti *nielen pre Nemecko* (podč. v orig.), ale navyše pre celú Európu.

„Až dnes... zisťujeme v celom rozsahu, čo by sa stalo z Nemecka a z celej Európy (podč. v orig.), keby Prozretelosť 30. januára 1933 cez ríšskeho prezidenta generála-polného maršala von Hindenburga nebola bývala preniesla moc do rúk národného socializmu.“

„Čo by sa stalo z nemeckého národa a z Európy, keby nová nemecká branná moc nedržala svoj štít pred kontinentom? Kto chce veriť, že by smiešne garancie a práve také bezvýznamné papierové vyhlásenia anglosaských štátnikov zachránili svet pred prepadnutím zo strany jednej veľmoci, ktorá — ako to americkí korešpondenti pokojne priznávajú — mala len jeden cieľ, ...prepadnúť Európu a zničiť jej kultúru.“

„...Tak existujú dnes len tieto dve alternatívy: *bud' zvíťazia Nemecko, nemecká branná moc a s nami spojené národy a tým aj Európa. Alebo z Východu vpadne do najstaršieho kultúrneho kontinentu bolševická vlna, práve tak zničujúca a rozrušujúca, ako to bolo v samom Rusku.*“⁰ (podč. v orig.)

Z toho vyplývajú pre postoj k európskym národom, ktoré bývajú mimo Nemecka, vrátane východných národov, ako aj pre spracovanie plánov ríše na Východe v prejavoch, článkoch a ostatných publikáciách nasledujúce jasné požiadavky:

1.) Pre víťazstvo sa musia mobilizovať nielen všetky ešte existujúce a prístupné sily nemeckého národa, ale aj všetkých národov, obývajúcich územia, ktoré sme v priebehu vojny obsadili alebo dobyli. Každá sila európskeho kontinentu, teda predovšetkým tiež východných národov sa musí použiť do boja proti židovskému bolševizmu.

2.) Celá propagačná práca NSDAP a národnosocialistického štátu sa musí preto usmerniť takým spôsobom, aby sa nielen nemeckému národu, ale aj ostatným európskym národom, vrátane národov obsadených východných území, ako aj krajinám, ktoré ešte podliehajú bolševickému panstvu, objasnilo víťazstvo Adolfa Hitlera a nemeckých zbraní ako také, ktoré je v ich najvlastnejšom záujme.

3.) S tým sa nezlučuje ponížovanie týchto národov, najmä príslušníkov východných národov, či už priamo alebo nepriamo, predovšetkým vo verejných prejavoch alebo článkoch a urážať ich v ich vnútornom sebedomí.

Príslušníkov týchto východných národov, ktoré od nás čakajú oslobodenie, nemožno označovať za beštie alebo barbarov a pod. a potom u nich predpokladať záujem o nemecké víťazstvo. Tak ako sme my v období boja o Nemecko rozlišovali medzi systémom demokraticko-marxistických strán na jednej strane a nemeckými ľuďmi, ktorí nimi boli dezorientovaní na strane druhej, „aj teraz musíme stále útočiť len na *beštii Stalina a na bezľialitu bolševického systému*, ale *nie na národy* (podč. v orig.), ktoré boli podrobené.

4.) Tak isto je *nevhodné také podávanie budúceho usporiadania Európy, z ktorého by príslušníci cudzích národov mohli získať dojem, ako keby ich nemecké vedenie zamýšľalo zadržiavať v stálom vzťahu podriadenosti*. (podč. v orig.)

Vyjadrenia, že *Nemecko zriaďuje na Východe kolónie a uskutočňuje koloniálnu politiku, že celú krajinu na Východe a jej obyvateľov pokladá za objekt vykorisťovania, sú celkom nesprávne*. Poskytli by sovietskej propagande len vhodnú príležitosť na tvrdenie, že Nemecko stavia národy Východu na rovnaký stupeň s černocho. To by malo u obyvateľstva, ako aj u sovietskych vojsk za následok len posilnenie vôle k odporu proti nemeckej armáde a Nemeckej ríši.

5.) Práve tak isto je chybou hovoriť o nových nemeckých sídliskách, dokonca o veľkosídliskách a odoberaní zeme alebo publikovať teoretické články o otázke, či musíme germanizovať národy alebo pôdu. Práve národnosocialistickú zásadu, že germanizovať možno len pôdu, interpretuje nepriateľská strana tak, akoby sa ohromné vysídľovanie národov hlásalo ako program ríše. *Nepriateľskej, najmä sovietskej propagande sa nesmie pritom poskytnúť nijaká zámienka* (podč. v orig.), pretože aj tu by bolo dôsledkom posilnenie vôle k odporu u východných národov. O to viac sa nemôže pertraktovať vystavovanie (v orig. Verschickung, neutrálne slovo pre presťahovanie skupín ľudí — pozn. prekl. L. S.) pôvodného autochtónneho obyvateľstva (v orig.: alteigessene Bevölkerung — pozn. prekl.).

6.) Naopak, pri všetkých možných príležitostiach treba vyzdvihnúť vôľu po slobode, vôľu bojovať proti bolševickému teroristickému regimentu, ktorá oduševňuje všetky národy, utláčané Sovietmi, ich vojenskosť ako aj ich ochotu pracovať. Ako dôkaz treba uviesť nasadenie východných národov vo vojenských kontingentoch jednotlivých krajín (v orig. landeseigene Truppenkontingente — pozn. prekl.), ako ho už vyzdvihla pravidelná správa Wehrmachtu, využitie východných pracovných síl (v orig. Ostarbeiter — pozn. prekl.) na území ríše, ako aj prácu, ktorou východné národy prispievajú v priemyselných alebo poľnohospodárskych závodoch svojej vlasti pod nemeckým vedením, svojim príspevom k víťazstvu, pre nemecké zbrojenie a pre zabezpečenie úrody.

7.) Obsadené východné územia sa opäť vybudujú po ich plánovitom bolševikom zničení (čo zodpovedá Stalinovmu rozkazu o spálenej krajine), a to pod nemeckým vedením. S ich nerastným bohatstvom a zdrojmi Nemecka to zabezpečí celej Európe a tým aj *národom, ktoré žijú na Východe*, nezávislosť v prísune potravín a surovín a sociálny vzostup v budúcnosti.

Všetkému, čo ohrozuje nevyhnutnú spoluprácu všetkých európskych národov, špeciálne východných národov pre víťazstvo, sa treba vyhnúť. Každé vybočenie z línie by poskytlo sovietskej propagande prostriedok upozorňovať na vyjadrenia vedúcich osobností ríše, ktoré vraj hodľajú zotročiť národy Východu. Každá opatrnosť vo vyjadreniach pomáha naproti tomu šetriť nemeckú krv a vydobýť víťazstvo.

V dohode s vedúcim Úradu strany žiadam o čo najprísnejšie zachovávanie všetkých týchto záverov zo smerníc vodcu v celom rozsahu stránickej práce a osobitne propagandy.

Záveru, ktoré sa týkajú východných národov, zodpovedajú smerniciam vydaným pre

Vojenská história

najvyššie ríšske úrady ríšskym ministrom pre obsadené východné oblasti, a o správaní sa všetkých zodpovedných k problémom východnej politiky, osobitne k otázke postoja voči národom Východu.

podp. Dr. Goebbels
vedúci pre ríšsku propagandu
NSDAP